

בית הכנסת תלמידי ישיבת פוניבז' (צעירים)

רח' האדמו"ר מצאנז 10

בני ברק

שיעור ממורנו הגאון ר' יו"ט זנגר שליט"א

ש"ק פ' ויצא תשע"ט

העסקת עובד זר בבית ישראל

שכיח מאוד שמשתמשים בעובד זר לטפל בזקנים בבית ישראל, וכבר אמר הנביא ישע"י (מ"ט כ"ג) "והיו מלכים אומנין וְשְׂרֹתֵיהֶם מְנִיקוֹתֶיךָ", אבל בעקבות תופעה זו, מתעוררות הרבה שאלות להלכה, ואמנם א"א להקיף את כולם, אבל נדון בחלק מהם בעזהש"ית.

יחוד עם נכרי מחשש שפיכות דמים

כאשר המטפל של אלמן זקן הוא עובד זר, והוא גר יחד אתו בדירה, צריך לדון אם עצם היחוד של היהודי עם נכרי מותר, דהרי שנינו במתני' בע"ז (כ"ב). וכן נפסק להלכה בשו"ע (יו"ד סי' קנ"ג ס"ב), לא יתייחד ישראל עם עובדי כוכבים מפני שהם חשודים על שפיכות דמים.

שיטת הח"א והמ"ב דבזה"ז נכרים אינם חשודים על שפיכות דמים

המ"ב (סי' כ' סק"ז) מביא בשם הח"א (כלל י"א סמ"ב) דבזה"ז נכרים אינם חשודים על שפיכות דמים, ולכן אע"פ שנפסק בשו"ע בהל' ציצית (סי' כ' ס"ב) אין מוכרים טלית מצוייצת לעובד כוכבים, שמא יתלווה עם ישראל בדרך ויהרגנו, מ"מ הח"א כ' דבזה"ז אינם חשודים על שפיכות דמים (ומ"מ אסור למכור ציצית לעכו"ם מסיבה אחרת ע"ש), והסביר הח"א (בבינת אדם על החכמ"א כלל קכ"ו סוסקט"ז) דעכשו אינם חשודים על כך כיון שמכין ועונשים ע"ז, וכן הקילו בשו"ת חוות יאיר (סי' ס"ו) ובתפארת ישראל (ע"ז פרק ב' אות ה'), ונ"מ טובא בזה לגבי יחוד עם רופא נכרי. ולמעשה כבר פסקו גדולי זמנינו, מרן הקה"י זצ"ל (הובא בדבר הלכה סי' ט"ו ס"ד) ומרן הגרשז"א זצ"ל (הובא בנשמת אברהם מהדו"ב ח"ב יו"ד סי' קנ"ג סק"א) שבזה"ז אין לחוש שיהרגנו, משום שהדבר יתפרסם והמלכות מקפדת ע"ז.

שיטת הכף החיים דגם בזה"ז נכרים חשודים על שפיכות דמים

אמנם הכה"ח (או"ח סי' כ' סק"ב) הביא מש"כ הח"א, וחולק על הקולא, וכ' דגם בזה"ז יש לחוש, וכבר שמענו כמה וכמה פעמים שעשו, וגם בקשו לעשות ר"ל, ודברי חז"ל אינם זזים ממקומם עתנו"ד.

חילוק בין מקומות שמענישים בעונש מיתה למקומות שאין אימת מלכות על התושבים

אבל בשו"ת שבט הקהתי (ח"ד סי' שכ"ו) כ' שהכל תלוי במנהג המדינה, שאם אימת המלכות והשלטונות על התושבים, ומי שרוצח חייב מיתה, שם אין הנכרים חשודים על שפיכות דמים, אבל במדינות שאין אימת המלכות עליהם, ואיש הישר בעיניו יעשה, ואפילו אם יתפשו אותו ברציחה אין עונשו במיתה אלא במאסר, אז חשידי על שפיכות דמים כמו שנפסק בשו"ע, וצריך להשמר שלא להתייחד עמהם.

היתר להתייחד עם גוי כשמפחד שיפסיד את שכרו

אמנם יש סברא אחרת להקל להתייחד עם עובד זר, כיון שהוא מתפרנס מטיפולו בזקן, והרי כ' הרמ"א (יו"ד סי' קנ"ה ס"א) לגבי האיסור להתרפאות מן הנכרי מחשש של שפיכות דמים, דהיינו דווקא כשעובד בחנם, אבל אם מקבל שכר מותר משום שמפחד שיפסיד את שכרו, וסיים הרמ"א דכן נהגו להקל, ואמנם הש"ך (סק"ו) הביא שהמהרש"ל והב"ח חולקים על הרמ"א וכתבו שהוא חידוש, בפרט שבגמ' אין חילוק בין רופא בשכר לרופא בחנם, ועוד דגדולה השנאה, אבל הש"ך חולק על ראיותיהם והסיק דהעיקר כשיטת הרמ"א, ולפ"ז גם בנד"ד, כיון שהעובד זר מתפרנס מזה, א"צ לחוש כלל.

גוי שמכניס עבודה זרה לבית ישראל

יש נכרים שתולים צורת שתי וערב על צוארם, ויש נכרים (כגון עובדים זרים מהודו) שמשתחוים לפסל קטן שמביאים אתם, ויש להסתפק אם חייבים למנוע מהם מלהכניס לביתו.

השכרת דירה לגוי שיכניס ע"ז לדירתו

מקום הספק הוא משום דשנינו במתני' בע"ז (כ"א.) ונפסק להלכה בשו"ע (יו"ד סי' קנ"א ס"י) דאסור להשכיר בית לנכרי (פי' אפילו בחו"ל) מפני שמכניס לתוכו אלילים בקבע, אבל הרמ"א הוסיף דהאידינא נהגו להשכיר אף לדירה כיון שאין נוהגין להכניס עבודה זרה בבתיהם. הש"ך (סק"י) הקשה על הרמ"א, דהא חזינן שמכניסים עבודה זרה בבתיהם אפילו בקבע, ותי' דאפשר בזמן הרמ"א לא היו נוהגים להכניס ע"ז בבתיהן בקבע כמש"כ הרא"ש בע"ז (פ"א סי' כ"ב), אבל כ' דיותר נראה שסומכים על התי' השני של הרא"ש, דנהי דלדידן שכירות לא קניה, אבל כיון שיד האומות תקיפא, ובדיניהם שכירות נחשב כמכר, א"כ נחשב כאילו הנכרי מכניס ע"ז לבית של עצמו, והביא דהכי מבואר בעוד ראשונים.

לפי"ז בא"י בודאי אין היתר לגוי שעובד כמטפל אצל יהודי להכניס ע"ז לבית היהודי, ואפילו בחו"ל, אם הגוי ישן יחד עם הזקן בביתו, ואין לו דין של שוכר כלל, ג"כ אסור, ולכן צריך למנוע מהעובד זר מלהכניס דבר שנחשב כעבודה זרה לבית של הישראל.

האם יש איסור להכניס לביתו שתי וערב שהוא תכשיט התלוי בצוארו

אבל עדיין צריך לדון בנכרי שתלוי בצוארו צורת שתי וערב. ברמ"א (יו"ד סי' קמ"א ס"א) מבואר שצורת שתי וערב שמשתחוים לה, דינה כצלם ואסורה בהנאה, אבל מה שתולין בצואר לזכרון לא מקרי צלם ומותר, והש"ך (סק"י) הוסיף דהיינו דווקא כשידוע לנו שלא השתחוה לו, אבל אם לא ידוע לנו, לא גרע מאם מצא כלים שעליהם צורת ע"ז שהכלים אסורים, דכיון שהדרך לעבוד אותה צורה, חיישינן שמא הכלים נעבדו כמבואר בשו"ע (שם ס"ג), ואע"פ שהחתי"ס שם מביא בשם הריטב"א בע"ז דהאידינא אין משתחוים לצורות הללו הנמצאים על הכלים, מ"מ שפיר משתחוים לצורת שתי וערב כמו שהוא.

אמנם הדרכי תשובה (שם סק"י) הביא מש"כ בשו"ת שואל ומשיב (מהדו"ק ח"ג סי' ע"א) שבחג הסוכות בשנת תרי"ב עבר המלך דרך לבוב, ושלה מדליה לאנשים שרצה לכבד, ובתוכם גם היה יהודי, ועל המדליה היה שתי וערב, והיהודי שאל אם מותר לו ללכת בו, וכתב השו"מ דכיון שהרמ"א פסק שאם תולין בצואר לזכרון לא מקרי צלם, א"כ כשהמלך שולח רק לכבוד ואינו מתכוון רק למזכרת אהבה שנשאו חן בעיניו, י"ל דאין לחוש, ובפרט שהוא מכבוד המלך, אבל למעשה נשאר בצ"ע.

לפי"ז נראה בנד"ד, דלא מיבעי העובד זר מהודו שיש לו פסל, שבודאי חייבים למנוע מלהכניסו לביתו, אלא גם התכשיט של שתי וערב התלוי על צוארו, לפי הש"ך אסור אם אינו יודע שלא עבדו.

מאכל שנתעלם מן העין

הדבר ברור כשמש, שהאיסור של בישול עכו"ם קיים גם ביהודי זקן, אא"כ הוא מצב של פקו"נ וע"י שו"ע סי' שכ"ח סי"ט ומ"ב סק"ג שהתירו לחושאב"ס לאכול מבישול עכו"ם בשבת משום שא"א לבשל עבורו בשבת, ולכן בדרך כלל המשפחה דואגים לבשל האוכל עבורו. אבל עדיין יש לדון כאשר עובד זר נמצא לבד בבית אתו, לא מיבעי אם הזקן אינו יכול ללכת בכוחות עצמו, דלכאורה יש לחוש שמא יחליף המאכלים שבבית, אלא גם כאשר הזקן הולך בכוחות עצמו, אבל כאשר העובד זר לוקח אותו להתפלל בביהכ"ס, אפילו אם בימות החול שהתפילה קצרה הוא ממתין עבורו, אבל בשבת בבוקר שמתפללים ליותר משעתיים, הלא בזמן התפילה הוא חוזר לבית ונמצא שם לבד, ויש להסתפק האם אין לחוש משום בשר שנתעלם מן העין כשהנכרי נמצא בבית לבד, וכן לגבי כל המאכלים, ואע"פ שכל האוכל מבושל ע"י משפחתו של הזקן.

להשאיר גוי בביתו לבד כשיש חשש שיחליף המאכלים

כ' בשו"ע (יו"ד סי' ק"יח ס"י) המניח עובד כוכבים בביתו, ובו דברים שאם הוחלפו יש בהם אפילו איסור תורה, אם הוא יוצא ונכנס (ואפילו אם היוצא ונכנס הוא קטן בן ט' שנים – רמ"א יו"ד סי' קט"ו ס"א וש"ך וט"ז

שם – ואפילו באיסורים דאורייתא סגי בקטן כמבואר בשו"ע יו"ד סי' ס"ט ס"ח, או אפילו שהה זמן רב ולא הודיעו שדעתו לשהות מותר, ולא חיישינן שמא החליף אפילו אם הוא נהנה בחליפין.... לפי שהוא מתיירא בכל שעה לאמר עתה יבוא ויראני, אבל אם הודיעו שדעתו לשהות אסור, ואם אינו נהנה בחליפין מותר בכל ענין, דלא חיישינן שמא החליף להכשילו, כיון שאין לו הנאה בדבר.

לפי"ז יש לדון טובא באופן שהזקן אינו יכול לצאת ממטתו לבד, או אפילו באופן שיכול ללכת, אבל הוא מתפלל בביהכנ"ס בשבת בבוקר ואין נכנס ויוצא למשך שעתיים, דהרי בכה"ג אין סברא להקל מדין נכנס ויוצא, ועוד שיציאתו מביהכנ"ס תלויה בגוי שיבא לקחתו.

כ' בשו"ע (יו"ד סי' קי"ח ס"ב) יש להחמיר שלא להניח הקדרות אצל השפחות כשאין ישראל בבית ואינו יוצא ונכנס (פי' תוך שיעור מיל – ע' חלקת בנימין בביאורים שם ד"ה ואיזו), והסבירו הש"ך (סקל"ז) והגר"א (סקל"ח) דמקור האי דינא הוא ברא"ש, ושם מבואר דמייירי כשבעל הבית הולך להתפלל בביהכנ"ס, וכי דאע"פ שמצד הדין א"צ לחוש, אב"א משום שאינן מרויחות במה שיחליפו, ואב"א כיון שלא אמר כמה זמן יהיה בבית הכנסת, מ"מ כ' הפוסקים דיש לדחות שני ההתיריים, דלטעם הראשון יש לחוש שמא תטיל איזה איסור בתבשיל כדי להשביחו, ותרויח בזה משום שגם היא תהנה יותר מהמאכל (אמנם לפי סברא זו, יכול להיות נ"מ אם הנכרי אינו אוכל מהתבשיל שהמשפחה מכינים עבור הזקן, דבכה"ג אין לחוש כיון דבלא"ה אינו נהנה ממנו), ולטעם השני יש לחוש שיודעת כמה זמן דרכו לשהות בביהכנ"ס, אבל לפי"ז בנד"ד שהזקן אינו יכול לחזור לביתו לבד, בודאי יש לחוש (וע"ע בערוה"ש שם סל"ה).

היתר של בשר שנתעלם מן העין כשמצאו במקום שהניחו

והנה הפוסקים כ' כמה דרכים שיש לצדד להקל, אבל הקולות אינם מתירים כל היכ"ת כמו שיתבאר. כ' בשו"ע (יו"ד סי' ס"ג ס"ב) יש מתירים בשר שנתעלם מן העין אם מצאו במקום שהניחו, והרמ"א כ' דהמנהג להקל כסברא זו, והוסף הט"ז (סק"ג) דזוקא שמצאו במקום שהניחו, אבל אם מצאו במקום אחר, אפילו אם הוא בביתו, אסור אם אין לו בו סימן או טביעת עין.

לפי"ז אם השאיר תבשיל בתוך סיר על הפלטה בש"ק, צריך להקפיד לעשות סימן (ע' רמ"א יו"ד סי' קי"ח ס"א), אמנם אינו כ"כ קל במציאות לעשות סימן על סיר, ולכן יש שיעצו שיתקינו מצלמות בבית שמצלמות כל מה שנעשה, ויזהירו הנכרי שאסור לו לנגוע במאכלים העומדים על האש, ויודיעו לו שיש מצלמות בבית, ובחלקת בנימין (סי' קי"ח סק"ק) הביא ראיי' שיש לסמוך על מצלמות בכה"ג, דהרי מבואר ברמ"א (יו"ד סי' קכ"ט ס"א) לגבי מי שהשאיר נכרי בחנות יין שלו, דאפילו אם סגר הדלת, מ"מ אם יש שם סדק או חור שיכולים לראות בתוכו, חשוב כפתוח. ולפי"ז אם הנכרי יודע שבעה"ב יכול להסתכל ולראות כל מה שהוא עושה בביתו של הזקן, כבר מירתת מלהחליף המאכלים, ואע"פ שהרמ"א (יו"ד סוס"י ק"ל) כ' שסדק או חור בדלת לא מהני בלילה, היינו משום שהנכרי בטוח שהישראל אינו עומד בחוץ בלילה כדי להסתכל, אבל במצלמה אין נ"מ בין יום ללילה, וא"כ יש להקל גם בלילה.

חשש כשרות של הכלים כשגוי נשאר לבד בבית

יש לציין דבכל אופן כשנכרי נמצא לבד בבית, ואין הבעה"ב או אחרים נכנסים ויוצאים, יש גם חשש לגבי הכלים, ובדיעבד פסק באג"מ (יו"ד ח"א סי' ס"א) דיש להקל אחרי שעבר זמן מעת לעת משום דספק דרבנן כמבואר ברמ"א (יו"ד סי' קכ"ב ס"ט), אמנם כתב שם שצריך להזהר שלא להשאיר נכרית לבד בבית כשיש חשש שתבשל בכלים של הישראל, אבל יש לציין דאה"נ אם הנכרי אינו מבשל כלל בכלים של בעה"ב, וגם אין לו רשות להביא אוכל לבית, וכל מה שהוא אוכל הוא מבעל הבית, יש לימוד זכות גדול להקל, וכבר האריכו פוסקי זמנינו בשאלה חמורה זו, ע' שו"ת שבט הלוי (ח"א סי' קצ"א) ובשו"ת ויען דוד (ח"ו סי' קט"ז) ובשו"ת מנחת אשר (ח"ב סי' נ"א) ובשו"ת עמק התשובה (ח"ט סי' פ"ח) ואכמ"ל.

השימוש במצלמות במעגל סגור בשבת

אבל גם העצה הזו של מצלמה צריכה בירור לגבי שבת, דהרי פוסקי זמננו דנו באריכות בענין השימוש במצלמות במעגל סגור, וקשה להכנס לכל אריכות המו"מ בזה (ע' מש"כ באריכות במעדני יו"ט ח"ה

סי' מ"א במחלוקת הראשונים, ובסוגיית פס"ר דלא ניח"ל באיסור דרבנן בשאלה אם מותר לעבור במדרכה בשבת כאשר עין אלקטרונית תדליק נורה – פרוז'קטור – בחצר הבית), אבל נציין קצת ממה שהובא בשם גדולי הפוסקים.

שיטת מרן הגריש"א זצ"ל במצלמות במעגל סגור בשבת

מרן הגריש"א זצ"ל (מובא בספר הלכות שבת בשבת ח"ג עמוד ר"א) ס"ל שמצלמה המותקנת לצלם כל מי שנכנס, ומקרנת אותו ע"ג מסך, אין ליכנס וללכת שם, ובמקום צורך, כגון במצלמות העשויות לשמירה מגנבים, והנכנס שם אין לו תועלת מזה כלל, מותר מדינא ליכנס שם, והסביר מרן זצ"ל כיון דמדינא אין בזה חשש דאורייתא (יש לציין שבמאור השבת ח"ד עמוד ר"א מובא בשמו שעצם הצורה הנראית במסך יש בזה חשש כתיבה דאורייתא, ואע"פ ששהאדם הולך אח"כ, ואין הכתב מתקיים כלל, הרי זה דומה למשי"כ הרמב"ם והובא במ"ב סי' ש"מ סק"ב, דהכותב על בשרו בדיו חייב אע"פ שחמימות בשרו מעברת הכתב לאחר זמן – וצ"ל דמה שמובא בשמו בהמשך דברינו, שמן הדין אין המלאכה מתייחסת אליו, היינו סיבת ההיתר מעיקר הדין), דהרי נעשה כלאחר יד שלא כדרכו, וגם הוי פס"ר דלא ניח"ל, ואינו מתעסק בכתיבה כלל, אלא עושה בדרך הילוכו כשגופו אינו נוגע ומתעסק עם זה כלל, מדינא אין מעשה המלאכה מתייחס אליו כלל. ולמעשה אמר דיש להחמיר במקומות שניחא ליה מפני צרכו, אבל במקומות שאין לו ענין בזה כלל כגון ברחוב, אע"פ שידוע שמופעלת שם מצלמה, מדינא אין איסור ללכת שם, אפילו במקומות שעושים כן לשמירה מגנבים שזהו לצורך עצמן (במאור השבת הנ"ל הביא שמרן הגריש"א זצ"ל נתן עצה, שהמחשב יפעל למשך ארבעים שניות, ואח"כ לא יפעל למשך חמש שניות, וכך חוזר חלילה כל היום, ונמצא שאז הכתב בודאי אינו מתקיים, ואין בזה איסור תורה, דכתב המתקיים היינו שמתקיימת בשבת כמבואר בשעה"צ סי' ש"ג סק"ח בשם הרמב"ם, ולפ"ז בעצם אפשר להעמיד את המחשב שיפעל שתיים ואח"כ לא יפעל לחמש שניות, אבל כל כמה שאפשר למעט בקיום הכתב, עדיף עכ"ת"ד).

אבל הוסיף דמצלמות המופעלות ללא מסך, והכל רק נקלט במחשב שנפתח לאחר השבת, אין בזה חשש כלל, דאין כאן כתיבה במסך, ומשום הרשימה במחשב אין לחוש, כיון שהרשימה אינה ניכרת כלל, ונעשית מאליה ללא כוונה וחשיבות, וממילא אינו אפילו כתיבה מדרבנן, ולכן הורה מרן זצ"ל שבמקומות שרוצים להפעיל מצלמות לשמירה מגנבים, ומסתובבים שם אנשים בשבת, יכולים להפעילן כשהמסך מכובה.

והנה מפורסם כל המו"מ שהי' בין כל הפוסקים לגבי ההליכה להתפלל בש"ק בכותל המערבי כיון שהתקינו שם מצלמות, אבל מצאו עצה להתיר הדבר כאשר החיבור בין המצלמות והמסך הוא רק לזמן מסויים בשבת ויו"ט, ואחר הפסקה קצרה חוזר לקדמותו (ע' שו"ת שערי ציון ח"א להג"ר שמואל בן ציון רבינוביץ שליט"א סי' י"ב אריכות גדולה בסוגי' זו, ובעמוד קנ"ו משי"כ בזה בשם מרן הגריש"א זצ"ל, וע"ע בשבות יצחק ח"י"ב בגדרי מעשה פסיק רישיה בטכנולוגיות החדשות - פ"א).

שיטת מרן הגרשז"א זצ"ל במצלמות במעגל סגור בשבת

מרן הגרשז"א זצ"ל ג"כ היקל בזה (ע' שלחן שלמה על הלי' שבת סי' ש"מ סק"י"ב אות ב', ובמאור השבת ח"ד סי' י"ד סק"צ"ט, ובשו"ת רבבות אפרים ח"ג סי' רמ"ז, ובמאורי אש ח"ב שער תשיעי סי' ב' עמוד תשל"ז), והסביר דאף שהכותב במי מילין בשבת חייב אע"ג שהכתב נבלע מיד, ולא ניכר כלל (ע' גיטין י"ט:), היינו משום שהכתב ניכר לרגע, ולכן שפיר נקרא כתב, וממילא אע"פ שאחרי שהכתב נבלע אינו ניכר, אפ"ה שפיר נחשב יכול להתקיים כיון שאפשר לעשותו ניכר ע"י מיא דנורא, משא"כ בנד"ד שגם בתחילתו אינו ניכר, אין זה חשוב כתב, ואע"פ דמסתבר שמדרבנן בודאי אסור, מ"מ בכה"ג נראה דיש להקל בפס"ר דלא ניח"ל, דהא גם חשיב כלאח"י עכ"ת"ד. עכ"פ ממשמעות דבריו מבואר שהבין דמיירי באופן שאין המסך דלוק בשעה שעוברים לפני המצלמה, אבל במאור השבת הנ"ל הביא עדויות שהיקל גם בכה"ג.

ולכן למעשה יש להקל בזה אם יכבה את המסך משך השבת, אבל א"צ לגלות לנכרי שבש"ק הוא מכובה, אלא אדרבה ראוי להראות לו המסך באמצע השבוע, כדי שיראה שרואים כל מה שנעשה בדירה, ויזהר שלא לעבור על דברי המשפחה כדי שיוכל להמשיך לעבוד שם, ובמקומות שיש ממש צורך מטעמי בטחון שהמסך יהיה דלוק בשבת, יש להעדיף שהמחשב יפעל למשך ארבעים שניות, ואח"כ לא יפעל למשך חמש שניות, וכך חוזר חלילה כל היום, ונמצא שאז הכתב בודאי אינו מתקיים, אבל כל זה אך ורק בהסכמת המרא דאתרא של המקום (לפעמים משום מיגדר מילתא, יש צורך להחמיר בדברים אלו ואכמ"ל).